

Նարինե ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**ՄԻՋՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՀԱՍՏԱՌՈՏ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Սույն հոդվածը նվիրված է համեմատաբար երիտասարդ գիտության՝ միջնակության հաղորդակցության տեսության համառոտ պատմությանը: Այն առանձնացնում է միջնակության հաղորդակցության խնդիրներին նվիրված աշխատանքները, ներկայացնում այս ոլորտի հետազոտությունների հիմնական ուղղությունները, լեզվական դետերմինիզմի և հարաբերականության սկզբունքները, ամերիկյան հաղորդակցաբանության շրջանակներում մշակույթի ուսումնասիրության հիմնական մակարդակները և այլն: Հոդվածում ներկայացվում են միջնակության հաղորդակցության այնպիսի նոր ոլորտներ, ինչպիսիք են՝ մշակության իմպերիալիզմ, մշակույթի գլոբալացում, մեդիա-էկոլոգիա:

Բանալի բառեր. *միջնակության հաղորդակցության, մոնոմշակության, կրոնամշակության, մշակույթների երկխոսություն, բազմամշակութայինություն, մեդիա-էկոլոգիա, լեզվամշակութաբանություն*

Միջնակության հաղորդակցության (ՄՀ) տեսությունը հետազոտությունների հարաբերականորեն նոր ոլորտ է, թեև միջնակության շփումներն ինքնին անհիշելի ժամանակների ծնունդ են: ՄՀ-ի պիոներներ են համարվում Ալեքսանդր Մակեդոնացին, Չինգիզ Խանը, Հուլիոս Կեսարը, Մարկո Պոլոն, Քրիստափոր Կոլումբոսը և այլք, ընդ որում, ինչպես հայտնի է պատմությունից, միջնակության տարբերությունների հաղթահարման համար հաճախ գործադրվել են բռնի միջոցներ:

Մշակույթների փոխգործակցության ու փոխազդեցության հիմնախնդիրները, մշակույթի ու լեզվի հարաբերակցությունը, ինչպես նաև միջնակության հաղորդակցման օպտիմալ ձևերի փնտրտուքը միշտ եղել են հետազոտողների ուշադրության կենտրոնում: Շատ ավելի վաղ, քան ՄՀ-ն կձևավորվեր որպես գիտելիքի առանձին բնագավառ, բազմաթիվ գիտնականներ, ինչպես Արիստոտելը, Լայբնիցը, Վոլտերը, Հերդերը, Կանտը, Հեգելը, Հումբոլդտը, Շպիտցերը, Ֆոլերը, Բոսար և ուրիշներ, շատ հարցերի վերաբերյալ արդեն տեսակետներ էին արտահայտել, որոնք էլ արդյունքում դարձան ՄՀ-ի հիմքը: Ստորև մենք կդիտարկենք այն հեղինակների դիրքորոշումները, ովքեր, մեր կարծիքով, առավել զգալի ներդրում են կատարել ՄՀ-ի տեսության մեջ, և ում եզրակացությունները առավել մեծ հետաքրքրություն են ներկայացնում դրա հետագա զարգացման համար:

Հաղորդակցության բնագավառի ժամանակակից յուրաքանչյուր մասնագետի «մշակության գրագիտության» անբաժանելի մասն են Վիլիելմ ֆոն Հումբոլդտի հայացքները, որոնք խթանեցին լեզվագիտության ու լեզվամշակութաբանության բազմաթիվ ուղղությունների զարգացումը: Ժողովրդի ոգու՝

որպես մշակույթի մասին հրովարտակի Հումբոլդտի գաղափարը բազմաթիվ տարասեռ մեկնաբանությունների առիթ տվեց համաշխարհային գիտության մեջ: Հումբոլդտի աշխատություններում մենք գտնում ենք այն գաղափարների ակունքները, որոնք հետագայում ուսումնասիրեցին ու զարգացրին այլ հեղինակներ.

- լեզվի ու մտածողության փոխազդեցության մասին. «Լեզուների բազմազանության շնորհիվ մենք բացահայտում ենք աշխարհի գեղեցկությունը և այն բանի բազմազանությունը, ինչը կարողանում ենք ճանաչել. մարդկային կեցությունը մեզ համար դառնում է ավելի լայնահուն, քանզի լեզուները հստակորեն ու գործուն կերպով մեզ օժտում են մտածողության ու ընկալման տարբեր միջոցներով» /Гумбольдт, 1985: 349/.

- աշխարհընկալման տարբերությունների մասին, որոնք հատուկ են տարբեր լեզվական հանրույթների ներկայացուցիչներին. «Տարբեր լեզուները բնավ էլ միևնույն իրի տարբեր անվանումները չեն, այլ դրա տարբեր պատկերացումները. եթե այդ իրը արտաքին աշխարհի առարկա չէ, ապա [խոսող] յուրաքանչյուրը յուրովի է ստեղծում այն՝ դրա մեջ գտնելով իրենը ճիշտ այնքան, որքան հարկավոր է օտար միտքը ներքուստ ընդունելու ու ամփոփելու համար» /նույն տեղում/.

- տեղեկատվության գտման մասին, որը ստացվում է տարբեր լեզուների ներկայացուցիչների կողմից շրջապատող իրականության և լեզվական միավորների ներքին ձևի ակունքների ընկալման գործընթացում. «Անորոշ ու անձև մտածողության զանգվածից բառը պոկում է հայտնի քանակով նշաններ, միավորում դրանք, հնչյունների ընտրության օգնությամբ շաղկապում դրանք ազգակից այլ բառերի հետ, իսկ պատահական կողմնակի հանգամանքների շնորհիվ՝ կերպար ու երանգավորում ձեռք բերում, և դրանով իսկ անհատականանում» /նույն տեղում: 364/.

- լեզուների ազգային-մշակութային յուրահատկությունների մասին. «Ոգին, որով մենք նվաճում ենք, համեմատում, կարգավորում, դիտարկում, օտար միջավայրում նվազեցնում է լեզվի ամբողջ ներքին ստեղծագործական ունակությունը՝ որպես նրան շրջապատող ինչ-որ խորթ բան» /նույն տեղում: 365/.

- ազգային բնավորության կերտման հարցում լեզվի դերի մասին. «Հենց դրանք են [լեզուները] առաջնահերթորեն որոշում ազգային բնութագիրը» /նույն տեղում: 363/.

- լեզվում անհատականի ու հավաքականի հարաբերակցության մասին. «Մենք միշտ լեզվի մեջ գտնում ենք իրապես լեզվական բնույթի համաձուլվածք այն բանի հետ, ինչը լեզուն ներառել է ազգի բնութագրից. «Սիայն այն դեպքում, երբ գիտական քննությունը, անկախ լեզվից, կմիավորի ժողովրդի բնութագիրը իր բոլոր դրսևորումներով՝ անհատականության սուբյեկտիվ բնույթը, որը կախված չէ մտքի ու գործի զանազան եղանակներից և այն բնույթը, որով օժտված են կամ կարող են օժտված լինել լեզուները, միայն այդ ժամանակ մենք կկարողանանք ներթափանցել այն բազմազանության ու

միասնության մեջ, որտեղ ամփոփվում է հոգևոր ձգտումների անվերջ ու անհատնեղի ամբողջությունը» /Гумбольдт, 1985: 373/,

- լեզվի, սոցիումի ու անհատի սերտ փոխկապվածության մասին. «Յուրաքանչյուր տարիք, յուրաքանչյուր խավ, յուրաքանչյուր հայտնի գրող ու, եթե նկատի ունենանք ամենանուրբ հանգամանքները, նույնիսկ հոգեպես զարգացած ցանկացած մարդ ձևավորվում է իր ազգի արգանդում և, օգտվելով իր հարազատ հասկանալի լեզվից, վերջինիս բառերի հետ շաղկապում է անհատականացված ու երևակայական հասկացություններ, և դրանով իսկ բոլորի կողմից գործածական լեզուն քիչ-քիչ միախառնվում է անհատի մտածողության ու ընկալման նրբագույն ելեջների նվիրական շրջանակին» /նույն տեղում: 363/,

- մշակութալեզվական կոդերի տարբերությունների մասին. «Լեզուները հիերոգլիֆներ են, որոնց մեջ մարդն ամփոփում է աշխարհն ու իր երևակայությունը» /նույն տեղում: 349 այլն/:

Հումբոլդտի գաղափարները հետագայում զարգացրին Ռ.Ռ.ասկը, Յա.Գրինը, Գ.Շտեյնտալը, Ա.Ա.Պոտեբնյան, Ի.Ա.Բոդուեն դը Կուրտենեն, Վ.Վունդտը, Շ.Բալլին, Ա.Մարտին, Լ.Վեյսհերբերը, Ժ.Վանդրիեսը, Ռ.Յակոբսոնը և այլք: Մշակույթների փոխգործակցությանն առնչվող գաղափարների զարգացմանը իրենց նպաստը բերեցին Ջ.Ֆրոյդի (հոգեվերլուծության տեսություն), Չ.Գարվինի (ոչ վերբալ հաղորդակցություն), Ֆ.Սամների (էթնոկենտրոնություն) և այլոց աշխատությունները:

Ամերիկացի լեզվաբան ու մարդաբան Էդվարդ Սեպիրը և նրա սան Բենջամին Լի Ուորֆը մշակեցին լեզվաբանական հարաբերականության վարկածը, որը հզոր խթան դարձավ լեզվի ու մշակույթի փոխկապվածությանը նվիրված հետագա տեսությունների զարգացման համար: Սեպիր-Ուորֆի վարկածը հիմնվում է հետևյալ հիմնական սկզբունքների վրա.

1) լեզվաբանական դետերմինիզմ. գաղափար այն մասին, որ լեզվի քերականական ու իմաստաբանական կատեգորիաները ձևավորում են գաղափարներ ու որոշում մտածողության բնույթը

2) լեզվաբանական ռելյատիվիզմ (լեզվաբանական հարաբերականություն). յուրաքանչյուր մասնավոր լեզվում առկա են առանձնահատկություններ, որոնցով այն տարբերվում է մյուսներից: Սեպիր-Ուորֆի տեսության «ուժեղ» կողմը, որի համաձայն լեզուն գերիշխում է մարդկանց մտածողության, գործողության ու աշխարհընկալման նկատմամբ, ներկայումս մերժում են լեզվաբաններից ու մարդաբաններից շատերը: Օրինակ՝ այն քննադատել են Բ. Ա. Սերբերեննիկովը, Գ.Գոդդը, Գ.Վ. Կոլջանսկին, Ռ.Մ. Ուայթը, Ռ.Մ. Ֆրունկինան, Է.Հոլենշտեյնը և ուրիշներ (այս մասին բանավեճը մանրամասնորեն տես Վ. Ա. Մասլովայի գրքում /Маслова, 1997: 36/): Սակայն նրա «թույլ կողմը», որը բանաձևում է լեզվի ու մշակույթի միջև առկա երկկողմանի սերտ կապը և օժտված է որոշ չափով ձևափոխված ըմբռնողական ապարատով՝ հիմնված մարդաբանության վրա և հարստացած լեզվաբանական ու հոգեբանական ոլորտների հետազոտություններով, շարունակում է լուրջ

ազդեցություն գործել ՄՀ-ի տեսության զարգացման վրա և հնարավորություն է ընձեռում նորովի քննելու նրա գաղտնիքները /տե՛ս, օր. Seelye, 1993/:

Թեպետ բազմաթիվ հետազոտողներ իրենց պարտքն են համարում քննադատել Մեյի-Ուորֆի տեսությունը, այն դարձավ լեզվաբանական մի ամբողջ ուղղության զարգացման հզոր խթան: Վ.Ն. Թելիայի գրքում /Телия, 1996: 229/ վերլուծության են ենթարկվում լեզվաբանական հարաբերականության վարկածի զանազան տարբերակներ, որոնց առնչվում են.

- «լեզվաբանական լրացման» վարկածը, որի հիմնական դրույթի համաձայն աշխարհի լեզվական պատկերն ամբողջացնում են իրականության մասին օբյեկտիվ գիտելիքները),

- «գործառնական լրացման» վարկածը, որի պնդմամբ լեզվաբանական հարաբերականության մասին հիմնական դրույթներն արդարացի են, սակայն դրանք հաշվի չեն առնում սոցիալական գործոնների ազդեցությունը լեզվի ու դրա գործածության վրա),

- «գոյաբանական հարաբերականության» վարկածը, որի համաձայն յուրաքանչյուր լեզու իրենից ներկայացնում է աշխարհի մասին որոշակի գիտելիքի տեսություն՝ իրեն ներհատուկ գոյաբանությամբ, ուստի և աշխարհի տարբեր ծագերում տարբեր լեզվակիրները չեն կարողանում համարժեքորեն փոխգործակցել /նույն տեղում/:

Միջմշակութային հաղորդակցության տեսության մեջ էական ներդրում կատարեցին նաև Ժ.Պիաժեի կոգնիտիվ (ճանաչողական) զարգացման տեսությունը, որի տեսանկյունից մտավոր զարգացման առաջնային գործոնները սոցիալացման գործընթացներն են և Ուիտկինի կոգնիտիվ (ճանաչողական) ոճի տեսությունը: Մեծ արձագանք ունեցան մարդաբան Մ. Միդի աշխատությունները: Նրա առաջին գիրքը՝ *“Coming of Age in Samoa”* (1928), հեղաշրջում կատարեց մարդաբանության մեջ. նրանում շեշտվում էր սոցիալական միջավայրի, այլ ոչ թե կենսաբանական գործոնների գերակա դերը մարդու վարքի ձևավորման մեջ: Ավելի ուշ շրջանի աշխատություններում, օրինակ՝ *“Male and Female”* (1949), նկարագրվում են տարբեր մշակույթներում տղամարդու ու կնոջ վարքի միջև առկա տարբերությունները, և կասկածի է ենթարկվում նրանց վարքի մոդելների բնածին տարբերությունների վերաբերյալ տարածված տեսակետը:

Մարդաբանները, քաղաքագետները, սոցիոլոգները, լեզվաբանները քննել են լեզվի ու մշակույթի փոխհարաբերությունների տարբեր կողմեր, սակայն ՄՀ տեսության իրական ուրվագծերը երևացին միայն Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ԱՄՆ-ի հաղորդակցաբանության (կոմունիկատիվիստիկա) մեջ: ՄՀ հիմնախնդիրը առաջին անգամ ամբողջ սրությամբ ծառայավ պատերազմի ժամանակ, երբ տարբեր երկրների ներկայացուցիչներ ստիպված էին համատեղ լուծել համաշխարհային նշանակության հիմնախնդիրները: Ամերիկացիները, որոնք մինչ այդ մեկուսացած քաղաքականություն էին վարում, հայտնվեցին միջմշակութային շփումներ սկսելու անհրաժեշտության առջև: Հենց այդ ժամանակ ԱՄՆ-ում առաջին

անգամ պետական մակարդակով հրավիրվեցին լեզվաբաններ, մարդաբաններ, հաղորդակցության ոլորտի մասնագետներ, այդ թվում Մարգարետ Սիդը, Ռոյթ Բենեդիկտը, Ջեֆրի Գորերը, Ուեսթոն Լա Բարը և ուրիշներ, որպեսզի բացատրություն տային իրենց դաշնակիցների (Ռուսաստանի ու Չինաստանի) և թշնամիների (Գերմանիայի ու Ճապոնիայի) միջմշակութային տարբերություններին ու «տարօրինակ» վարքին /Seelye, 1993: 25/: 1948 թ. հունվարի 7-ին ԱՄՆ-ում ստորագրվեց այսպես կոչված Սմիթ-Մունդտի օրենքը տեղեկատվության ու մշակույթի փոխանակության մասին, որով ամերիկյան կառավարությունը պարտավորություն էր ստանձնում միջոցներ ձեռնարկել՝ նպաստելու ամերիկացիների ու այլ երկրների ժողովուրդների միջև առավելագույնս լավ փոխըմբռնման հաստատմանը:

ՄՀ-ի՝ որպես ուսումնասիրության առանձին ոլորտ առանձնացնելու պատճառներից մեկը «խոսքի» ու «հաղորդակցության» գիտական հասկացությունների սահմանազատումն էր: ՄՀ-ի հիմնադիր է համարվում մարդաբան Էդվարդ Թ. Հոլը, որն իրեն դասում է Է. Սեյիթի հետևորդների թվին: Կարևոր ուղենիշ դարձավ Հոլի 1959թ. լույս ընծայած *“Silent Language”* /Hall, 1959/ գիրքը, որտեղ առաջին անգամ մանրամասնորեն վերլուծվեց հաղորդակցության ու մշակույթի փոխհարաբերությունը, իսկ ավելի ուշ նրա երկրորդ՝ *“The Hidden Dimension”* /Hall, 1966/ գիրքը նվիրվեց ժամանակի ու տարածության ըմբռնմանը տարբեր մշակույթներում, ինչպես նաև միջմշակութային վերլուծության կարևորության հիմնավորմանը: Որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում Հ. Ու. Օլփորթի աշխատությունները, որոնք վերլուծում են նախապաշարմունքների հիմնախնդիրները /Allport, 1954/, ինչպես նաև Ֆ. Ու. Քլակհոնի ու Ֆ. Լ. Սթրոդբեքի ուսումնասիրությունները մշակութային արժեքների մասին /Kluckhohn, Strodbeck, 1961/:

1960-ականների կեսերին ՄՀ-ի հիմնախնդիրները սկսեցին մանրամասնորեն ուսումնասիրվել ԱՄՆ Պիթսբուրգի համալսարանում: Քաղաքագետ Մ.Ու. Սինգերը գրեց *“Culture: A Perceptual Approach”* /Singer, 1980/ աշխատությունը, որը հիմնված էր Սեյիթ-Ուորֆի վարկածի վրա, սակայն «լեզվաբանություն» և «լեզվաբանական համակարգեր» եզրույթները փոխարինեց «ըմբռնում» (պերցեպցիա) և «ըմբռնողական համակարգեր» եզրույթներով՝ դիտարկելով դրանք որպես միջնորդներ (arbiters) մշակույթի ու մտածողության միջև: Լեզուն, պնդում էր Սինգերը, լոկ որոշակի մշակութային խմբի անդամների շրջանում համանման ընկալման հաստատումն ապահովելու միջոցներից մեկն է: Սինգերի աշխատությունը ներառվեց ՄՀ-ի հիմնախնդիրներին նվիրված *“Readings on Intercultural Communication”* մատենաշարի առաջին թողարկման մեջ՝ Դ. Հուփսի (Hoopes) խմբագրությամբ:

Քլակհոն-Սթրոդբեքի արժեքային-կողմնորոշումային մոդելի մշակումը շարունակեց Է. Ստյուարտը: Նրա գիրքը՝ *“American Cultural Patterns: A cross-Cultural Perspective”*, լույս տեսավ 1971թ. /Stewart, 1971/: Ստյուարտի տեսական դրույթները վերաբերում էին մշակույթների փոխգործակցությանը և կրկին ծառայեցին զուտ գործնական նպատակների. դրանք դարձան արտասահման

աշխատելու ուղարկվող ԱՄՆ զինվորական-տեխնիկական անձնակազմի բարդ գլանային ուսուցման համակարգի հիմքը: Այդ նույն ժամանակ Իլինոյսի համալսարանի հոգեբանների մի խումբ՝ Գ. Տրիանդիսի ղեկավարությամբ, զբաղված էր ինքնապատրաստման տեխնիկայի մշակմամբ, որը անվանվում էր «culture assimilator»: Արդյունքում Տրիանդիսն ու իր գործընկերները գրեցին *“The Analysis of Subjective Culture”* գիրքը՝ նվիրված մշակույթների բնույթի համադրական վերլուծությանը /Triandis, 1973/:

ՄՀ-ի գաղափարները աստիճանաբար ավելի մեծ հետաքրքրություն առաջացրեցին կրթության բնագավառում: Որքան ուժեղ էր զգացվում մայրենի լեզվի ու մշակույթի ազդեցությունը գիտելիքների յուրացման գործընթացի վրա, այնքան «պարզ էր դառնում, որ հաղորդակցության մշակութային պարամետրերի ու մարդկային փոխհարաբերությունների գործընթացի, ինչպես նաև ճանաչողության տարբերությունների ըմբռնումը վճռորոշ նշանակություն ունեն իրապես պլյուրալիստական հասարակությանը բարեհաջող անցման համար» /Hoopes, 1980: 12/: Հանուն քաղաքացիական իրավունքների շարժումը ամբողջ սրությամբ առաջադրեց էթնիկության, միջէթնիկական ու միջասսայական հարաբերությունների հարցերը: Գլեյզերն ու Մոյնիհանը (Glazer and Moynihan) հրատարակեցին *“Beyond the Melting Pot”* գիրքը, Բլարկը (Clark) զբաղվում էր սև գետտոյի հոգեբանությամբ, Ռամիրեսն ու Կաստանեդան (Ramirez and Castaneda) ուսումնասիրում էին մշակութային ժողովրդավարության ու կենսակոգնիտիվ (կենսաճանաչողական) զարգացման հիմնախնդիրները: Ուսումնասիրությունների մարդակենտրոն ուղղվածությունն անկասկած դրական միտում էր: Ինչպես նշում է Մ. Լ. Մակարովը. «հաղորդակցաբանական լեզվագիտության զարգացումը նշանակում էր լեզվի մասին գիտության կողմից ճգնաժամի հաղթահարում և ինքնին մարդու վերադարձ դեպի հիմնախնդիրների իր շրջանակը. այժմ լեզվաբանը գործ ունի ոչ թե առարկայացած վերացական կառուցվածի, ոչ թե ինչ-որ կողմնակի գործունեություն սպասարկող գործիքի հետ, այլ անմիջականորեն մարդու հաղորդակցային գործունեության հետ, որը օժտված է նույնպիսի գիտակցությամբ, ինչպիսին հետազոտողը» /Makarov, 1998: 15/:

ՄՀ-ի ոլորտում հետազոտությունների երկու հիմնական ուղղությունները, որոնք զարգացան ԱՄՆ-ում, *ինտերնացիոնալ միջմշակութային հաղորդակցությունը և ներքին միջէթնիկական հաղորդակցությունն են*: Առաջին ուղղությունը եռանդուն կերպով զարգանում էր ուսումնական այն հաստատություններում, որտեղ կադրեր էին պատրաստվում արտերկրում աշխատելու նպատակով, երկրորդը՝ դպրոցներում, որոնցում սովորում էին խառը ազգային պատկանելության երեխաներ և առողջապահության ու սոցիալական աշխատանքի ոլորտներում: Գ.Հուպսը ենթադրում է, որ այդ ուղղությունների սահմանազատումն ու չհատվելը ևս պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ «ինտերնացիոնալիստները» հիմնականում ամերիկյան հասարակության առաջատար սոցիալ-էթնիկական խումբն էին (*mainstream American culture*), մինչդեռ երկրորդ ուղղությունը գոյացել էր էթնիկ փոքրամասնությունների

խնդիրներից ու մշակութային բազմազանության գաղափարից: Ըստ այդմ՝ բուն ՄՀ-ի ոլորտում առաջ է եկել յուրատեսակ միջմշակութային բաժանում, որով որոշ չափով բացատրվում են երկու ուղղությունների միջև առկա կոնֆլիկտն ու անհամապատասխանությունը /Hoopes, 1980/: Կարծիք կա, որ այդ բաժանումը, որը մինչ այժմ էլ դրսևորվում է այն բանում, թե ինչպես են կառուցվում ուսումնասիրությունները ՄՀ-ի ամերիկյան տեսության մեջ, բավականին արհեստական է ու ոչ լիովին հիմնավորված: Ամենայն հավանականությամբ, դրա պատճառը ամերիկյան հետազոտողների ավանդաբար գործնական վերաբերմունքն է հետազոտվող հիմնախնդիրների նկատմամբ: Եթե երկու ուղղությունների ներկայացուցիչները միավորեին իրենց ջանքերը, կարող էր ստացվել ՄՀ-ի միասնական տեսություն, որը կներառեր երկու գիտական ուղղությունների նվաճումներն էլ:

Վերլուծելով ամերիկյան հաղորդակցաբանության մեջ մշակույթի դիտարկման տարբեր հայեցակետերը՝ Ու.Բ. Հարտը գրում է հետազոտության երեք հիմնական մակարդակների մասին՝ *մոնոմշակութային, կրոսմշակութային* ու *ինտերմշակութային*: Մոնոմշակույթի ուսումնասիրումը բնութագրական է մարդաբանության ու սոցիոլոգիայի ոլորտների հետազոտություններին: Կրոսմշակութային ուսումնասիրությունները ենթադրում են երկու և ավելի մշակույթների համադրումը, ինտերմշակութայինը՝ երկու և ավելի մշակույթների *փոխգործակցության* վերլուծությունը (բնույթը և հետևանքները): Միջմշակութային համագործակցությունը, նրա կարծիքով, կարող է և պետք է ուսումնասիրվի տարբեր գիտակարգերի դիրքերից, դրանցից ոչ մեկը չունի առանձնաշնորհյալ իրավունք այդ ուսումնասիրությունների նկատմամբ /Hart, 1998/:

Ներկայումս հաղորդակցության ամերիկյան տեսության մեջ շրջանառվում է ՄՀ-ի նկատմամբ երեք հիմնական մոտեցում, որոնք են.

1. հասարակագիտական կամ գործառնական
2. մեկնողական-բացատրական
3. քննադատական

Այդ մոտեցումները հիմնված են տարբեր հիմնարար նախադրյալների վրա, որոնք վերաբերում են մարդկային կերտվածքին, վարքին ու կոգնիցիային և տարբերվում են մշակույթի ու հաղորդակցության հայեցակարգայնացմամբ, ինչպես նաև հետազոտության կիրառվող մեթոդներով:

Հասարակագիտական մոտեցման նպատակը, որը հիմնված է հոգեբանական տվյալների վրա, հաղորդակցվողների վարքի նկարագրումն ու կանխատեսումն է: Այդ մոտեցման կողմնակիցները ենթադրում են, որ մարդու վարքը կանխատեսելի է, իսկ հաղորդակցությունն իրականացվում է մշակույթի ազդեցությամբ: Հետազոտության առաջնային մեթոդ է համարվում դիտարկումը: Այս դիրքերից կատարվող հետազոտությունները ճանաչում ու բացահայտում են հաղորդակցության շատ հայեցակետերի մշակութային տարբերությունները, սակայն հաշվի չեն առնում համատեքստի ազդեցությունը:

Մեկնողական մոտեցումը, որը հենվում է մարդաբանության ու սոցիոլոգ-վաբանության ոլորտներում կատարվող ուսումնասիրությունների վրա, նույն-պես նկարագրական է. դրա ելակետն այն է, որ մշակույթը ստեղծվում ու պահ-պանվում է մարդկային գործունեության շնորհիվ և շեշտվում է հաղորդակ-ցության հետազոտման անհրաժեշտությունը համատեքստի հաշվառումով:

Քննադատական մոտեցումը, որը հիմնված է մշակույթի՝ որպես իշխա-նության համար պայքարի ոլորտի ընկալման վրա, նկատի է առնում տնտեսական ու քաղաքական այն ուժերը, որոնք ներագրում են մշակույթի ու հաղորդակցության վրա: Այդ մոտեցման կողմնակիցները, որոնք համոզված են, որ փոխգործակցության բոլոր ձևերը որոշվում են իշխանությանը պատկանելությամբ, որպես ապացույց օգտագործում են տարբեր գիտու-թյունների տվյալներ և հետազոտության առաջնային մեթոդ են համարում տեքստային վերլուծությունը /Martin, 1999: 31/:

Ի. Կլյուկանովը /Klyukanov, 1999/ ՄՀ-ի շրջանակներում առանձնացնում է «բազմամշակութականության» (*multiculturalism*) երկու մոտեցում: Առաջինը հիմնվում է պոզիտիվիզմի ավանդույթների վրա: Պոզիտիվիստական մոտեց-ման (որը կոչվում է նաև վերլուծական, ռեդուկցիոնիստական, մեխանիս-տական, գծային և այլն) գլխավոր նպատակը որոշակի մշակութային արձա-գանքների, մշակութային վարքի երևույթների ու տեսակների կանխատեսման ու վերահսկման ունակությունն է: Կլյուկանովի կարծիքով, այդ թեմայով բոլոր աշխատությունները քննում են մշակութային արժեքները, կանոններն ու նորմերը, խոսքային ու ոչ խոսքային վարքը, մշակութային ցնցումը, ինտեր-մշակութային փոխակերպումները և այլն /Brislin, 1981; Kohls, 1981; Locke, 1992 և այլք): Հենց այդ մոտեցմամբ է իրականացվում այսօր ՄՀ-ի դասավան-դումը ԱՄՆ-ում:

Ի. Կլյուկանովի նկարագրած երկրորդ մոտեցումը ի հայտ եկավ 1960-ականներին՝ որպես հակակշիռ պոզիտիվիստականին: Դա համակարգային մոտեցում է, որը հիմնված է ընդհանուր համակարգերի տեսության (*General Systems Theory*) մեջ մարդու վարքի բնույթի դիտարկման Հոլի սկզբունքների վրա և անհատական համակարգի ու նրա շրջապատի միջև տեղեկատվության մշտական փոխանակման գաղափարի վրա: Ընդ որում, մշակույթն ընկալվում է ոչ թե որպես բաղադրատարրերի հավաքածու, այլ որպես մեկ ամբող-ջություն կազմող այլ մշակույթների հետ ինտերակտիվ հաղորդակցության գործընթաց: Համակարգային մոտեցման համար առանցքային են միջմշա-կութային փոխակերպման տեսությունը, որը մշակել են Կիմն ու Ռուբենը /Kim and Ruben, 1988/ և Քինբեյթի կոնվերգենցիայի (զուգամետության) տեսությու-նը /Kincaid, 1983/: Ներկայումս, ինչպես կարծում է Ի.Կլյուկանովը, համակար-գային մոտեցումը լայնորեն տարածվում է որպես «գլոբալ կրթություն» (*global education*): Սակայն, ըստ հեղինակի, այն ավելի հաճախ կիրառվում է խոսքում, քան գործնականում և հանգեցվում գլոբալ այնպիսի ոլորտների հավաքածուին, որոնցից են գիտությունն ու տեխնոլոգիան, միջազգային հարաբերությունները կամ էլ աշխարհի տարբեր երկրների ու տարա-

ծաշրջանների ընդհանուր դիտարկումը: Աշխատությունները, որոնցում գործնականորեն կիրառվում են այդ հեռանկարային մոտեցումները, ավելի շուտ բացառություններ են: Որպես դրական օրինակներ Ի. Կլյուկանովը նշում է Ե. Լասլոյի գիրքը՝ *“The Choice: Evolution or Extinction? A Thinking Person’s Guide to Global Issues”* /Laszlo, 1994/, ինչպես նաև նույն հեղինակի խմբագրությամբ լույս տեսած *“The Relevance of General Systems Theory”* /1996/, ժողովածուն, որտեղ ՄՀ-ի հիմնախնդիրները քննարկվում են իսկապես գիտական դիրքերից:

«Միջնակությանի հաղորդակցություն» եզրույթը հայտնի չափով հարաբերակցվում է «մշակույթների երկխոսություն» հասկացության հետ: Այդ երևույթի առավել սպառիչ վերլուծությունը ներկայացված է Վ.Ս. Բիբերի աշխատություններում, ով «գրում է մշակույթի ապագա նոր համընդհանուր սոցիումի մասին, որն ինչ-որ առումով մոտ է պոլիսային սոցիալայնությանը և մարդկանց ազատ շփման առանձնահատուկ ձև է մշակույթի ուժային դաշտում, մշակությանի երկխոսության մեջ» /Biber, 1999/:

Ներկայումս ՄՀ-ի տեսության մեջ նկատվում են հետաքրքրությունների նոր ոլորտներ. հաղորդակցություն մշակույթի գլոբալացման համատեքստում /Featherstone, 1990; Smith, 1990a; Smith, 1990b; Ferguson, 1992; McLuhan, Powers, 1993; Frederick, 1993; Stevenson, 1994; Crystal, 1997; Mowlana, 1997/, մշակությանի ինտերիալիզմ (Straubhaar, 1991; Tomlinson, 1991; Petras, 1993; Berlinger, 1999; Selene, Gokyigit, 1996; Brown, 1996; Herschlag, 1999; Kim, Seongcheol, 1998), զանգվածային միջնակությանի հաղորդակցության՝ ներառյալ Ինտերնետի, ինչպես նաև անմիջական ու միջնորդավորված շփման հիմնախնդիրները, այդ թվում էլեկտրոնային միջոցների օգտագործմամբ /Avery, McCain, 1982; Cathcart, Gumpert, 1983; Shapard, 1990; Drummond, Hopper, 1991 և այլն):

Մեդիա-էկոլոգիան կամ *հաղորդակցության միջոցների էկոլոգիան* ուսումնասիրում է խորհրդանշանային համակարգերի ու տեխնոլոգիաների ազդեցությունը մարդկային հասարակության սոցիալական կազմակերպման, ճանաչողական գործընթացների, քաղաքական ու փիլիսոփայական գաղափարների վրա: Մեդիա-էկոլոգիայի հիմնական դրույթներն են. 1) իրականության հայեցակարգայնացման բնույթը մարդկային գիտակցության մեջ կախված է կենսաբանական ու տեխնիկական մի շարք գործոններից, ինչպես նաև կողային համակարգերից, որոնք օգտագործվում են տեղեկատվության տրամադրման համար, 2) տեղեկատվության կողավորման ու հաղորդման միջոցները չեզոք չեն, դրանք որոշակիորեն ազդում են մարդու՝ արտաքին աշխարհի ընկալման վրա, 3) քանի որ մարդկային մշակույթը անմիջականորեն կախված է հաղորդակցությունից, հաղորդակցային մոդելում կատարվող փոփոխությունները գաղափարախոսական ու էպիստեմոլոգիական լուրջ հետևանքներ են թողնում մշակույթների էկոլոգիայի վրա, 4) չնայած հաղորդակցության նոր միջոցների ստեղծմանը, լեզուն նախկինի պես

առաջատար դիրք է գրավում մարդկային շփումներում, և հենց նրան պետք է վերապահվի առաջնայնությունը մեդիա-էկոլոգիայում /Postman, 2000/:

Մեդիա-էկոլոգիայի հիմնադիրը համարվում է կանադացի սոցիոլոգ ու մշակութաբան Մ. Մաքլուհենը, որն առաջինը նկատեց մարդկային հասարակության վրա հաղորդակցության նոր միջոցների համապարփակ ազդեցությունը: Նրա կարծիքով, դրանք նշանավորում են պատմական դարաշրջանների հերթափոխը, դուրս են մղում արվեստի ու շփման նախկին տեսակները և օժտված են անցյալի փորձը նոր ձևերի մեջ հարմարեցնելու կարողությամբ: Մաքլուհենը վերլուծում է մշակույթի տարասեռ առարկաների՝ լեզվի, փողի, ճանապարհների, մամուլի, գիտության, համակարգիչների, հեռուստատեսության և այլնի հաղորդակցային գործառույթները, որոնք դառնում են մարդկային զգայարանների տեխնոլոգիական շարունակությունը և արմատապես ազդում հասարակության կյանքի ոճի, արժեքային կողմնորոշիչների, աշխարհընկալման (սենսորային հաշվեկշիռ) և սոցիալական կառուցվածքի վրա: Էլեկտրոնային ցանցերով խճողված աշխարհը վերածվում է «գլոբալ բնակավայրի», որտեղ ժամանակ ու տարածություն գոյություն չունի, իսկ յուրաքանչյուր անհատի կյանքն անցնում է «լույսի արագությամբ» /McLuhan, 1962; Beaulieu, 1999/:

Մեդիա-էկոլոգիայի հետ որոշ չափով աղերսվում է էկոլեզվաբանությունը կամ լեզվաէկոլոգիան, որը հիմնված է Ռ. Միլիկանի /Millikan, 1984/ նատուրալիստական էպիստեմոլոգիայի և Է. Ռիդի (Reed, 1996) էկոլոգիական հոգեբանության հետ Մ. Մ. Բախտինի և Լ.Ս. Վիգոտսկու տեսության ինտեգրման վրա: Էկոլեզվաբանության էությունը Երկիր մոլորակի վրա բազմազանության պահպանման կենսամշակութային մոտեցումն է՝ ներառյալ լեզվաբանական բազմազանությունը: Այդ գիտության ներկայացուցիչները անհանգստացած են այն բանից, որ աշխարհաքաղաքական իրավիճակն աշխարհում հանգեցրել է լեզվաբանական ունակությունների հիերարխիկ բաշխմանը տարբեր սոցիալական խմբերի ներկայացուցիչների միջև, լեզվաբանական էլիտաների կազմավորմանը, որոշ լեզուների՝ մյուսների նկատմամբ ունեցած կիրառման առավելություններին և լեզվաբանական խտրականությանը: Նրանք հանդես են գալիս հանուն մարդու լեզվական իրավունքների հարգման՝ անկախ քաղաքական, ժողովրդագրական ու տնտեսական կարգավիճակից: Ռուսական գիտության մեջ առանձնանում են հետազոտության հետևյալ ոլորտները, որոնք հիմնված են լեզվի ու մշակույթի փոխկապվածության վրա և անվիճելի հետաքրքրություն են ներկայացնում միջմշակութային հաղորդակցության տեսանկյունից.

- Լեզվաերկրագիտություն /Верещагин, Костомаров, 1999; Томахин, 1996; Ощепкова, 1995/: Լեզվաերկրագիտական ուսումնասիրությունները գլխավորապես կիրառական բնույթի են և լեզվի ու մշակույթի փոխգործակցությունը արտացոլող տեղեկատվության արժեքավոր աղբյուր են:

- Էթնոլեզվաբանություն (Герд, 1995; Толстой, 1997 և այլք). լեզվագիտության այն բաժինն է, որն ուսումնասիրում է լեզուն էթնոսի հետ հա-

րաբերակցության դիրքերից և սերտորեն կապված է սոցիոլեզվաբանության հետ: Ն. Ի. Տոլստոյի պնդմամբ, էթնոլեզվաբանության համար «էական է ոչ միայն և ոչ այնքան ժողովրդական մշակույթի, հոգեբանության ու դիցաբանական պատկերացումների արտացոլումը լեզվում, որքան լեզվի կառուցողական դերը և նրա ազդեցությունը ժողովրդական մշակույթի, ժողովրդական հոգեբանության ու ժողովրդական ստեղծագործության ձևավորման ու գործառնության վրա»: Նա ենթադրաբար առաջ է քաշում էթնոլեզվաբանության երկու սահմանում՝ 1) լեզվաբանության բաժին, որի առարկան լեզուն է ժողովրդի մշակույթի հետ հարաբերության մեջ, ուսումնասիրում է լեզվում մշակութային, ժողովրդահոգեբանական ու դիցաբանական պատկերացումների ու «ապրումների» հարաբերությունները, 2) «համալիր գիտակարգ», որի ուսումնասիրման առարկան մշակույթի, ժողովրդական հոգեբանության ու դիցաբանության «բովանդակային կողմն» է՝ անկախ դրանց մարմանավորման միջոցներից ու ձևերից (խոսք, առարկա, ծես, պատկեր և այլն): Ն. Ի. Տոլստոյը կարծում է, որ այդպիսի հետազոտություն «կարելի է իրականացնել առավելապես կամ բացառապես լեզվաբանական մեթոդներով» /Толстой, 1997: 315/:

- Լեզվամշակութաբանություն /Телия, 1996; Воробьев, 1997; Маслова, 1997 և այլք/: Վ. Ն. Թելիան լեզվամշակութաբանությունը բնորոշում է որպես էթնոլեզվաբանության մի մասը, որը նվիրված է լեզվի ու մշակույթի հարաբերակցության ուսումնասիրմանն ու նկարագրմանը դրանց ներդաշնակ համագործակցության մեջ /Телия, 1996: 217/: «Լեզվամշակութաբանության առարկան ուսումնասիրվում է երկու հիմնարար գիտությունների՝ լեզվագիտության ու մշակութաբանության «խաչմերուկում» /նույն տեղում: 222/:

Լեզվաբանության վերոնշյալ բոլոր ոլորտների նպատակը առանձին վերցրած մեկ լեզվամշակույթի ազգային-ինքնահատուկ առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունն է: Այդ տվյալներն անգնահատելի են միջմշակութային ուսումնասիրություններ կատարելիս, որոնք նախատեսված են երկու և ավելի լեզվամշակույթների համադրական վերլուծության համար: Ընթրնոդության մեխանիզմների ուսումնասիրումը /Богин, 1986; Залевская, 1996 և այլք/ թույլ է տալիս եզրակացություններ անել այն մասին, թե ինչպես է կատարվում հաղորդակցվող լեզվամշակույթների «հարաբերությունների հաստատումը» և տեղեկատվության փոխանակումը միջմշակութային շփումների ընթացքում: Շատ մեծ է աշխարհի լեզվական պատկերի ազգային-ինքնահատուկ առանձնահատկությունների բնութագրման /Булыгина, Шмелев 1997; Арутюнова 1999/, ինչպես նաև լեզվի ու ազգային ինքնագիտակցության հարաբերակցության նշանակությունը /Уфимцева, 1996; Гак, 2000/:

Բ. Ս. Երասովը առանձնացնում է ՄՀ-ի հիմնախնդրի դիտարկման երկու հիմնական գիտական մոտեցում՝ *գործիքային* և *ընթրնոդական*: Առաջինը նպատակաուղղված է գործնական արդյունքի ձեռքբերմանը (անհատների բարեհաջող հարմարմանը օտար միջավայրում և որոշակի համատեքստում արդյունավետ միջմշակութային շփման ուսուցման մեթոդիկայի ստեղծմանը),

երկրորդը հնարավորություն է ընձեռում քննել մշակույթի ու անձի մեջ կատարվող փոփոխությունները, որոնք տեղի են ունենում «օտարի» հետ հանդիպման արդյունքում, ՄՀ-ի նկատմամբ մարդկային ընդունակության զարգացման հեռանկարները, մշակույթների միջև միջնորդի դեր կատարող անձի ձևավորումը: Այդ մոտեցման հիմքը ինքնատիպությունը պահպանելու անհրաժեշտության և միևնույն ժամանակ մշակույթների փոխգործակցության գաղափարն է: ՄՀ-ի շարժընթացի դիտարկումն այս տեսանկյունից նախատեսում է շփման որակի անդադար զարգացում ու կատարելագործում, տարբերությունների նկատմամբ դրական վերաբերմունքի ձևավորում՝ տարբեր ոլորտներում ու տարբեր մակարդակներում մշակույթների փոխըմբռնման աստիճանի աճի նպատակով /Ерасов, 1997: 443-444/: ՄՀ-ի հիմնախնդիրների դիտարկման հենց այս մոտեցումն է, թերևս, ամենահեռանկարայինը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. М.: Языки русской культуры, 1999.
2. Богин Г. И. Типология понимания текста: Учебное пособие КГУ. Калинин, 1986.
3. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики). М.: Языки русской культуры, 1997.
4. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик. М.: Ин-т рус. яз. им. А. С. Пушкина, 1999.
5. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы): Монография. М.: Изд-во РУДН, 1997.
6. Гак В. Г. Человек в языке // *Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке*. М., 1999.
7. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Общ. ред. А. В. Гулыги и Г. В. Рамишвили. М.: Прогресс, 1985. /
8. Ерасов Б. С. Социальная культурология. М.: Аспект Пресс, 1997.
9. Залевская А. А. Вопросы теории овладения вторым языком в психолингвистическом аспекте. Тверь: Тверской государственный университет, 1996.
10. Макаров М. Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе. Тверь: Тверской государственный университет, 1998.
11. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию. М.: Наследие, 1997.
12. Ощепкова В. В. Культурологические, этнографические и типологические аспекты лингвострановедения. Автореф. дисс. ... докт. филол. наук. М., 1995.

30. Hymes D. Models of the Interaction of Language and Social Life // *Directions in Sociolinguistics: the Ethnography of Communication*. NY: Holt, Rinehart, and Winston, 1972.
31. Hall E. The Silent Language. Garden City. N. Y.,: Doubleday, 1959.
32. Hall E. The Hidden Dimension. Garden City. N. Y.,: Doubleday, 1966.
33. Hart W.B. Intercultural Computer-Mediated Communication (ICCMC) // *The Edge: The E-Journal of Intercultural Relations*, 1998. Vol. 1, 4, HART-LI.COMmunications // URL: <http://www.hart-li.com/biz/theedge/> (Retrieved February 21, 1999)
34. Herschlag M. Cultural Imperialism on the Net // URL:<http://www.harvnet.harvard.edu/vpr/tues.empire.html>. (Retrieved February 20, 1999)
35. Hoopes D.S. Intercultural Communication Concepts and the Psychology of Intercultural Experience // *Multicultural Education: A Cross Cultural Training Approach* / Margaret D. Pusch (ed.) U.S.: Intercultural Press, Inc., 1980.
36. Kim S. Cultural Imperialism on the Internet // *The Edge: The E-Journal of Intercultural Relations*, 1998, Vol. 1, 4, HART-LI.COMmunications // URL: <http://www.hart-li.com/biz/theedge/> (Retrieved February 21, 1999)
37. Kim Y.Y., Ruben B.D. Intercultural Transformation: A Systems Theory // *Theories in Intercultural Communication* / Y.Y. Kim, W.B. Gudykunst (eds.) Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1988.
38. Kincaid D. L. Recent developments in the methods for communication research // *Journal of East and West Studies*, 14 (1), 1985.
39. Kluckhohn F. R., Strodtbeck F. L. Variation in Value Orientation. N. Y.: Row, Peterson. 1961.
40. Klyukanoy I.E. A Systems Approach to Multicultural Education // *The Edge: The E-Journal of Intercultural Relations*, Vol. 1, 2, HART-LI.COMmunications // URL: <http://www.hart-li.com/biz/theedge/> (Retrieved February 27, 1999)
41. Kohls L.R. Developing Intercultural Awareness. Washington D.C.: Society for Intercultural Education, Training, and Research, 1981.
42. Laszlo E. The Choice: Evolution or Extinction? A thinking person's guide to global issues. New York: Putnam, 1994.
43. Locke D.C. Increasing Multicultural Understanding: A Comprehensive Model. Newbury Park, CA: Sage Publications, 1992.
44. Martin J.N., Nakayama T.K. Intercultural Communication in Contexts, 2nd ed. Mountain View, California: Mayfield Publishing Company, 1999.
45. Mead M. Coming of Age in Samoa. William Morrow, 1928.
46. Mead M. The Application of Anthropological Techniques to Cross-National Communication // Booth W. C., Gregory M. W. The Harper and Row Reader. N. Y., 1988.
47. Mead M. Male and Female. Harper Collins, 2001.

48. McLuhan M., Powers B. *The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21st Century*. New York: Oxford University Press, 1993.
49. Millikan R. *Language, Thought, and Other Biological Categories: New Foundations for Realism*. Cambridge, MA: MIT Press, 1984.
50. Mowlana H. *Global Information and World Communication*. New York: Longman, 1997.
51. Petras J. Cultural Imperialism in the Late 20th Century // *Journal of Contemporary Asia*, 1993, 23(2).
52. Postman N. The Humanism of Media Ecology // Paper presented at the *First Annual Convention of the Media Ecology Association*. June 16, New York, NY: Fordham University, 2000.
53. Reed E. *Encountering the World: Toward an Ecological Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
54. Seelye H.N. *Teaching Culture: Strategies for Intercultural Communication*. Lincolnwood, Illinois USA: National Textbook Company, 1993.
55. Shapard J. Observations on Cross-Cultural Electronic Networking // *Whole Earth Review*, No. 69 (Winter), 1990.
56. Singer M.R. Culture: A Perceptual Approach // *Intercultural Communication: A Reader* / (eds.) Samovar, Larry A. and Porter, Richard E. Belmont, Calif.: Wadsworth Publishing Company, 1980.
57. Smith A.D. Media Globalism in the Age of Consumer Sovereignty // *Gannett Center Journal*, 4(4), 1990.
58. Smith A.D. Towards a Global Culture? // *Theory, Culture & Society*, 1990.
59. Stevenson R. L. *Global Communication in the Twenty-First Century*. New York: Longman, 1994.
60. Stewart E. C. *American Cultural Patterns: A Cross-Cultural Perspective*. Washington, D. C.: Society for Intercultural Education, Training and Research, 1971.
61. Straubhaar J. D. Beyond Media Imperialism: Asymmetrical Interdependence and Cultural Proximity // *Critical Studies in Mass Communications*, 1991.
62. Tomlinson J. *Cultural Imperialism: A Critical Introduction*. London: Pinter Publishers, 1991.
63. Triandis H., Vassiliou V., Vassiliou G., Tanaka Y., Shanmugam A. V. The Analysis of Subjective Culture // *Political Science Quarterly*, Vol. 88, No. 4., Dec., 1973.

Н. АРУТЮНЯН – Краткий обзор истории становления теории межкультурной коммуникации. – Данная статья посвящена истории становления относительно молодой науки – теории межкультурной коммуникации. В ней выделяются работы, посвященные проблемам межкультурной комму-

никации, рассматриваются основные направления исследований в данной области, принципы лингвистического детерминизма и релятивизма, основные уровни исследований культуры в американской коммуникативистике и т.д. Статья знакомит читателя с такими новыми “смелыми” областями теории межкультурной коммуникации, как *культурный империализм, глобализация культуры, медиа-экология*.

Ключевые слова: межкультурная коммуникация, монокультурная, кросскультурная, диалог культур, мультикультурализм, медиа-экология, лингвокультурология

N. HARUTYUNYAN – A Brief Review of the Development of Intercultural Communication Theory. – The paper presents a brief history of formation of the theory of intercultural communication – a relatively young branch of science. Special attention is paid to the major issues of intercultural communication and basic directions of research in this field, to the principles of linguistic determinism and relativism, to the main levels of analysis of culture in the American Communication Studies, etc. The author brings to light such new areas of the theory of intercultural communication as *cultural imperialism, globalization of culture, media ecology*.

Key words: intercultural communication, mono-cultural, cross-cultural, multiculturalism, dialogue of cultures, media ecology, linguocultural studies